

AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

Мр Новица Ранђеловић,

Висока школа струковних студија за менаџмент у саобраћају, Ниш

Ивана Ранђеловић

ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА ТРАНЗИЦИОНЕ ЕКОНОМИЈЕ ЕХ-СОЦИЈАЛИСТИЧКИХ ЗЕМАЉА И СРБИЈЕ

Апстракт

Транзиција привреде у бившим социјалистичким земљама отпочела је у последњој деценији прошлог века и у појединим економијама одвијала се различитим интензитетом и квалитетом. У неким од тих земаља транзициони процеси су завршени, док су у другим, међу којима и Србији – још увек у току. У економској теорији транзиција се објашњава као последица нужности распада социјалистичког модела привређивања и трансформације централистичко-планске у тржишну економију.

Транзиција српске привреде почела је са извесним закашњењем, почетком овога века, након турбулентних година распада бивше Југославије, санкција међународне заједнице, хиперинфлације и великог суноврата већине привредних субјеката. Основна обележја транзиције привреде у Србији манифестују се кроз процес приватизације друштвених предузећа методама тендерске и аукцијске продаје друштвеног капитала и методом реструктурирања великих пословних система, као и формирањем и развојем категорије малих и средњих предузећа (МСП). Транзиција и српске економије је дуготрајан и болан процес, али неопходан корак ка јачању конкурентске позиције привредних субјеката и реинтеграцији српске економије у међународну поделу рада.

THE MAIN CHARACTERISTIC OF TRANSITION ECONOMIES OF EX-SOCIALIST COUNTRIES AND SERBIA

Abstract

Transition of economies in former socialist countries started in the last decade of the last century, and in different economies there were a variety of intensity and quality. In some of these countries the transition process have been completed, while in others, including Serbia – is still in progress. In the economic theory, transition is explained as a consequence of the necessity of the socialist model collapse and transformation of centralized-planned to a market economy.

Transition of Serbian economy has started with some delay at the beginning of this century, after the turbulent years of the dissolution of former Yugoslavia, sanctions, hyperinflation and a large decline of the majority of companies. The main characteristics of the transition of the Serbian economy are manifested through the process of privatization of social enterprises by methods of tender and auction sales of social capital and by method of the restructuring of large business

systems, as well as the formation and development of the category of small and medium enterprises (SMEs). Transition of the Serbian economy is a long and painful process, but necessary step towards strengthening the competitive position of enterprises and reintegration of the Serbian economy in the international division of labor.

1. Нужност распада социјалистичког економског система

Социјалистички систем привређивања у бившем Совјетском Савезу (СССР), и другим земљама тзв. Источног блока (или Варшавског пакта), затим у бившој Југославији (СФРЈ), бившој Чехословачкој, Кини, Монголији, Албанији и неким другим земљама, трајао је нешто мање од пола века, тачније од завршетка Другог светског рата па до почетка деведесетих година прошлог века. У том периоду развијали су се и егзистирали различити модели социјалистичког привређивања, почев од **централистичко-планског модела** у СССР-у и другим земљама Источног блока до тзв. **самоуправног социјалистичког привређивања у Југославији**.

Иако је и социјалистички модел привређивања неоспорно имао и позитивне стране и у извесним случајевима добре резултате привређивања, ипак тај систем са корпусом својих мањкавости, противуречности, ирационалности и недоречености није могао да обезбеди перманентну одрживост, па је, као такав, био осуђен на неуспех.

Крајем осамдесетих година, већина социјалистичких земаља запала је у озбиљну економску кризу са манифестацијама које социјалистички економисти нису умели да објасне својим колегама у Европи и свету. Крај (читај: крах) социјалистичке ере био је неминован и сасвим на видику.

Прве манифестације распада социјализма биле су, најпре, релативно миран, распад Совјетског савеза, а затим и крвави **распад социјалистичке, самоуправне и несврстане Југославије**, како је најчешће представљана за време Титове владавине. Проф. Петар Ђукић говори о **слову реалног социјализма**.¹ Након тога настали су, не мање мучни и веома болни **транзициони процеси** у готово свим социјалистичким земљама, односно, сада већ у постсоцијалистичким економијама.

2. Транзиција ех-социјалистичких земаља

Када је почетком деведесетих година било сасвим јасно да је «гарантни рок» социјалистичким економијама истекао, кренуо је један нови процес економских и политичких промена у тим земљама – процес економских трансформација, односно **транзиције ех-социјалистичких економија**. Политичке промене у СССР-у («Перестројка») довеле су индиректно до рушења Берлинског зида, а потом и до сукцесивног рушења владајућих политичких гарнитуре, а самим тим и социјалистичког система у Румунији, Чехословачкој (подела на две независне државе - Чешку и Словачку), Мађарској, Бугарској, Пољској, као и до распада

---

¹ Детаљније видети: др Петар Ђукић, *Основи економије, Технолошко-металуршки факултет, Београд, 1994.*, стр.180.

СССР социјалистичке империје. Тиме је, практично дошло до слома реалног социјализма.

Модел реалног социјализма фактички остаје да егзистира у Кини, Монголији, Северној Кореји, Вијетнаму и Куби, «али је политичка целина овог (некада светског) система, углавном порушена и у целини је доведен у питање његов економски развој».² Схватајући целокупан ризик **«социјалистичког изазова»**, готово све земље бившег, али и актуелног социјализма неминовно се **враћају провереним вредностима тржишне привреде** и прихватању конкуренције како на домаћем, тако и на међународном тржишту. На тај начин та група земаља улази у нову етапу свог развоја – у етапу транзиције ех-социјалистичких, односно постсоцијалистичких земаља. Проф. Стојиљковић транзицију дефинише «као прелазак из економски нерационалног, затвореног и недемократског (ауторитарног) друштва заснованог на једнопартиској владавини, државној (друштвеној) својини и командној економији – у економски рационално, отворено и демократско друштво, засновано на приватној својини и плурализму својине, тржишној економији и профитној мотивацији».³ Многи аутори о транзицији говоре као о **прелазу из нетржишних у тржишне облике привређивања**, односно о повратку из реалсоцијализма у капитализам. А др Бацковић транзицију посматра «као мултидимензионалан феномен у којем је економска компонента, мада најзначајнија, само једна од више њих».⁴ И треба истаћи да је транзиција као сламка спаса прихваћена у свим бившим социјалистичким земљама, додуше, негде са одушевљењем и великом надом, а негде са страхом и стрепњом. Транзиција у екс-социјалистичким земљама се схвата и «као процес дефинитивног напуштања старог институционалног оквира и његова замена новим, базираним на тржишним и демократским институцијама, заједно са процесом својинског и структурног прилагођавања привреде и постепеним уклањањем друштвених а и економских тензија, пре свега инфлације, незапослености, буџетског дефицита, дефицита у билансу плаћања, великог пада производње и сл.»⁵

Транзициона економија у постсоцијалистичким државама обично почиње идентификацијом и постепеном елиминацијом оних атрибута социјалистичког привређивања који су се показали неделотворним и недовољно ефикасним. То практично значи **напуштање централистичког концепта привређивања**, директивне привреде, **државне и/или друштвене својине**, административног одређивања цена, концепта тзв. пуне запослености на рачун ефикасности привређивања и прилично крутих међународних економских односа. **Најважнији атрибути транзиционе економије како у другим ех-социјалистичким земљама, тако и у Србији су:**

- повратак тржишном моделу привређивања,
- прихватање конкурентске борбе привредних субјеката унутар националних економија и на међународном тржишту,

² Dr Petar Đukić, Isto, str. 181.

³ Dr Dragoljub Stojiljković, Kriza i tranzicija, Studentski informativno-izdavački centar – Niš, 1999., str. VI.

⁴ Dr Nebojša Backović, Ekonomija I institucije, Megatrend univerzitet – Fakultet za menadžment, Zaječar, 2006., str. 257.

⁵ Vidi: Dr N. Backović, isto, str. 258.

- слободније формирање цена,
- приватизација државних и друштвених предузећа, односно трансформација друштвеног капитала,
- реструктурирање великих пословних система и читавих привредних грана,
- продуктивно запошљавање (које за последицу има драстично повећање незапослености),
- подршка развоју предузетништву, односно категорији тзв. малих и средњих предузећа (МСП) и др.

Транзиција националне економије једне земље или глобална транзиција социјалистичког привредног система је процес који траје најмање једну деценију и више. Неке ех-социјалистичке земље које су транзиционе процесе започеле раније (деведесетих година XX века) су мање или више успешно привеле крају транзиционе трансформације и већ постале чланице Европске Уније (Мађарска, Румунија, Бугарска, Словенија и др.), док је код других транзиција још увек у току. Најкасније је у транзиционе промене ушла **СРЈ (Савезна Република Југославија)**, односно СЦГ (Србија и Црна Гора) – и то након тзв. демократских промена 5. октобра 2000. године. И након раздвајања Црне Горе и Србије (2006.), економије и једне и друге самосталне државе (некада републике исте државе) се још увек налазе у процесу транзиције.

3. Основна обележја транзиционе економије у Србији

Транзициона економија иначе, па самим тим и у Србији има своје **специфичности и обележја** која се у многа места разликују од стандардне економије. Тако је једна од основних карактеристика српске економије у транзицији њена **променљивост својинских односа**, као и променљивост осталих сегмената, како у привреди, тако и у друштву у целини. «Ова карактеристика се често дефинише као *непостојаност* прелазне (транзиционе) економије. Дакле, привреда и друштво у целини су непрекидно у променама, нису постојани, односно *непостојани* су у свим облицима и односима»⁶.

Следеће битно обележје транзиционе економије је њен **алтернативни карактер развоја**. То практично значи да се економски развој у време транзиције може одвијати у разним варијантама, а која ће варијанта доминирати у реалном животу зависи од бројних интерних и екстерних околности. Као алтернативне могућности економског развоја проф Стојиљковић⁷ наводи: народни капитализам, колективни капитализам, тржишна економија, мешовита привреда, итд. Прихваћени привредни систем представљаће истовремено нову парадигму друштвено-економских кретања.

Међу обележјима транзиционе економије пажњу заслужује и **функционисање прелазних економских облика**. То практично значи да постоји мешавина старих и нових елемената економије, чиме се формира мешовита привреда у којој

⁶ Dr Dragoljub Stojiljković, isto, str. 241.

⁷ Isto, str. 242.

постепено нестају елементи претходне (превазиђене) економије и уступају место новим ефикаснијим модалитетима привређивања.

Пажње су вредна и обележја, односно питања која се односе на **друштвено-економски амбијент** у коме се одвијају вишегодишњи транзициони процеси у Србији. Из те категорије обележја, посебно издвајамо следеће:

- Демократизација са вишестраначким парламентарним системом, људским слободама и грађанским правима ;
- Либерализација цена са развијеним тржиштем добара и развијеним тржиштем хартија од вредности (берза);
- Приватизација са осталим облицима својинске трансформације;
- Правна држава са својим социјалним функцијама и другим функцијама регулисања и заштите права грађана, људске слободе, економских односа;
- Алтернативни привредни систем и могућност избора једног од њих, или комбинацијом више њих, за најповољније решење коме ће тежити у процесу транзиције, а то је избор нове парадигме; Стабилизација са свим мерама којима ће се подстицати привредни развој и решавати питања запошљавања, животног стандарда итд.;
- Упознавање становништва са проблемима који се морају решавати да би се изашло из економске и друштвене кризе и обезбедио прелаз (транзиција) из економски нерационалног и недемократског друштва у ново економски рационално, отворено и демократско друштво.⁸

4. Приватизација друштвених и државних предузећа као основа транзиције у Србији

Једно од основних питања у процесу транзиције српске економија, свакако је својински однос, односно својина над средствима за производњу, у крајњем случају својински статус привредних субјеката, тј. предузећа. Из тих разлога се приватизација друштвених и државних предузећа сматра основом транзиције у нашој земаљи. Због тога проф. Ђуричин⁹ и тврди да је приватизација «срце транзиције», односно да «као процес преласка капитала из анонимних руку друштва у конкретне руке приватних власника, приватизација је централни процес који одређује ритам и карактер транзиције». Није непознато, наиме, да је темељ тржишне привреде, заправо **приватно власништво над средствима за производњу**, што практично значи доминација приватног власништва предузећа.

Без успешног спровођења приватизације «није могуће стварање тржишне економије засноване на чврстој финансијској дисциплини, предузетништву, и предузетничкој филозофији, тржиштима радне снаге и капитала, конкуренцији и слободном формирању цена, ефикасној алокацији оскудних привредних ресурса итд.»¹⁰ **Процес трансформације друштвеног капитала**, односно приватизација предузећа подразумева:

⁸ Detaljnije o ovome videti: Dr D. Stojiljković, isto, str. 249-251.

⁹ Dr D. Đuričin, Privreda u tranziciji, Privatizacija I povezane teme, Dečje novine, Beograd, 1994.

¹⁰ Dr Nebojša Backović, Ekonomija I institucije, Fakultet za menadžment, Zaječar, 2006., str. 274.

Прво, процес стварања услова за побољшање управљања предузећима у тржишним условима привређивања и постизање оптималне дисперзије својине која побољшава ефикасност и ефективност у пословању;

Друго, процес институционалних и других промена у регулаторним механизмима који подржавају приватни сектор;

Треће, процес смањења државног учешћа у економији, како са својинског аспекта, тако и са аспекта регулативе, уз истовремено повећање дерегулације активности приватног сектора.

4.1. Методе приватизације у Србији

Што се тиче метода приватизације, односно продаје предузећа, према актуелном законодавству у Србији су заступљене следеће методе приватизације:

а) Метода тендерске продаје предузећа - спроводи се тако што на основу јавно оглашеног тендера заинтересовани купци достављају у затвореним ковертама своје понуде у којима су најважнији елементи:

- Понуђена цена куповине предузећа
- Висина инвестиција које ће бити уложене у одређеном року
- Елементи социјалног програма за запослене

Заинтересовани купци су у обавези да уплате и прописани износ гаранције за учешће на тендерском надметању. Путем тендерске приватизације продаје се до 70% капитала предузећа, док се бесплатне акције запосленима, бившим запосленима и пензионерима деле до износа од 15% вредности капитала предузећа.

Метода тендерске продаје предузећа примењује се за продају већих и вреднијих предузећа. О избору купца одлучује Тендерска комисија састављена од представника Државне Агенције за приватизацију, локалне самоуправе на чијој територији се налази седиште предузећа које се продаје и самог субјекта приватизације.

б) Метода аукцијске продаје предузећа – спроводи се тако што се на основу јавно објављеног огласа, односно проспекта у Службеном гласнику, дневној штампи и веб сите Агенције за приватизацију пријављују заинтересовани купци (правна и физичка лица, или конзорцијуми из земље и иностранства), уплаћујући при том одређену суму новца на име гаранције. У заказано време и на заказаном месту потенцијални купци учествују у јавној аукцији ради продаје предметног предузећа. Купцем се проглашава онај учесник који понуди највишу цену. Уколико се на јавној аукцији појави само један потенцијални купац, он може купити предузеће по почетној цени.

Метода аукцијске приватизације примењује се по правилу за продају малих и средњих предузећа. Овом методом продаје се 70% процењене вредности предузећа, док се у виду бесплатних акција запосленима, бившим запосленима и пензионерима дели 30% вредности предузећа.

ц) Метода реструктурирања – је сложенији метод приватизације и, по правилу се користи за приватизацију великих предузећа, односно тзв. великих пословних система. За овај метод приватизације Влада усваја посебан програм који даље спроводе Републичка агенција за приватизацију, стручне службе и менаџменти субјеката приватизације и одговарајуће комисије и радна тела. У оквиру процеса реструктурирања предузећа могуће је коришћење других метода приватизације за поједине делове (предузећа) великог пословног система – тендерска или аукцијска

приватизација, а у одређеним случајевима и метод докапитализације, стечаја и других метода парцијалне приватизације.

д) Стечај – формално не припада методама приватизације, али практично представља неки вид приватизације који се спроводи, не на основу Закона о приватизацији, већ на основу Закона о стечају. У пракси се, у одређеним случајевима прибегава овом методу приватизације као некој врсти тактичког маневра, када се за то нађу оправдани разлози.

Треба напоменути, да упркос релативно строгој законској регулативи у овој области, у пракси долази до одређених малверзација и злоупотреба у процедури приватизације, тако да се нека предузећа продају по нереално ниској цени, или се пак сумња у тзв. намештене приватизације, што изазива револт запослених, као и нежељене последице. Не ретко, након потписивања уговора о куповини предузећа, има случајева да купац не извршава своје уговорне обавезе. У том случају Агенција за приватизацију, као потписник предметног уговора раскида уговор са купцем на његову штету, а потом се поступак приватизације обнавља по комплетној процедури, као и у претходном случају.

5. Предузетништво као продукт транзиционе економије у Србији

Осим власничке трансформације, односно приватизације предузећа и промене привредне структуре, може се слободно рећи да је развој предузетништва један од најважнијих фактора процеса транзиције у Србији. А под развојем предузетништва заправо подразумевамо експанзију и развој категорија малих и средњих предузећа (МСП) и предузетника са приватним капиталом и високим нивоом тржишне флексибилности.¹¹

Доминација предузетника и малих и средњих предузећа у привредној структури екс-социјалистичких земаља у периоду транзиције је логична последица чињенице да већина великих предузећа и великих пословних система у тим земљама није издржала суд времена, већ је под налетима разних економских криза дошло до њиховог слабења, распада или, у најгорем случају – банкрота. С друге стране, познато је да у структури развијених капиталистичких економија са тржишним системом привређивања управо доминирају категорије малих и средњих предузећа и разних видова предузетништва. Дакле, како каже Цурзан¹² «мала предузећа представљају *топлу леђу* за развој предузетништва, предузетничког начина понашања, иновација и преузимања ризика, јер им њихова величина дозвољава флексибилно понашање и брзо прилагођавање променама». Сматра се, наиме, да је развој и подстицање МСП од пресудне важности за успех процеса транзиције и реформи привреде, јер доприноси јачању конкуренције на домаћем тржишту и већој ефикасности националне привреде. За озбиљнији пак продор на инострана тржишта и јачање међународне конкуренције, мала и средња предузећа и предузетници морају се удруживати са осталим институцијама за јачање конкурентске позиције у **кластере** као савремене облике пословног повезивања и удруживања.

¹¹ Више о овоме видети у: др Ђаслав Петровић, мр Новика Ранделовић: *Основи економије*, ВШМС, Ниш, 2008.

¹² Curzan V., Landan A, Whitman R, *The Enlargement of the European Union: Issues and Strategies*, Routledge, London, 1999. (према: N. Backović, раније citirano delo, str. 297.)

У остваривању развојних циљева и конкурентске позиције на тржишту, мала и средња предузећа имају читав низ погодности и предности које им омогућавају постизање веће ефикасности и јачање конкурентске способности, што све заједно позитивно делује на ревитализацију привредног живота, квалитетнију транзицију и трансформацију својинских односа.

Развој предузетништва у функцији ревитализације привредног система и успешне транзиције српске економије треба да буде предмет разних **подстицаја и стимулуса** од стране државе одговарајућим мерама економске политике, као што су нпр.:

- обезбеђење неповратних средстава за оснивање старт-ап предузећа,
- обезбеђење повољних банкарских и других кредита,
- ослобађање од пореза, разних такси и других дажбина
- финансирање изградње инфраструктуре у радним зонама, бизнис-инкубатор центрима и другим комплексима где се лоцирају групе предузетника,
- пружање повољних услова за набавку опреме, репроматеријала и других производних ресурса,
- стварање повољних услова за продају производа и услуга (путем кластера и сл.),
- стипендирање кадрова, иновација знања и други видови едукације и стручног усавршавања и др.

Стварањем одговарајућег институционалног амбијента, обезбеђењем наведених подстицаја и стимулуса, развојем мреже владиних агенција за подршку развоју и финансирању МСП, формирањем мреже регионалних центара за пружање саветодавних, техничких, организационих и других услуга МСП, појавом НВО за разне облике пружања помоћи предузетницима (израда бизнис планова и сл.) омогућава се коришћење набројаних предности МСП и ефикасније транзиције домаће привреде, упркос бројних ограничења и ометајућих фактора како на домаћем, тако и на међународном плану.

Литература

1. Др Часлав Петровић, мр Новица Ранђеловић, Основи економије, Висока школа струковних студија за менаџмент у саобраћају, Ниш, 2008.
2. Др Драгољуб Стојиљковић, Криза и транзиција, Студентски информативно-издавачки центар - Ниш, 1999.
3. Др Драган Ђуричин, Привреда у транзицији, Приватизација и повезане теме, Дечје новине, Београд, 1994.
4. Др Небојша Бацковић, Економија И институције, Мегатренд универзитет – Факултет за менаџмент, Зајечар, 2006.
5. Др Петар Ђукић, Основи економије, Технолошко-металуршки факултет, Београд, 1994.